

Nacjonalizm pasztuński wobec państwowości pakistańskiej

Pakistan powstał 14 sierpnia 1947 roku jako „ojczyzna indyjskich muzułmanów”. Było to pierwsze na świecie państwo, którego idea powstania opierała się wyłącznie na islamie. Pakistan jako pierwszy też przyjął w nazwie przymiotnik „islamski”. Według twórcy kraju, Mohammada Alego Jinnaha, Pakistan miał być państwem opartym na jednej religii – islamie – i jednym języku – urdu. Wszelkie różnice etniczne czy wewnątrzislamskie miały zaniknąć. Również sama religia była przez Jinnaha rozumiana jako kręgosłup aksjologiczny państwa, a nie jako praktyczne źródło prawa (tym miał być zwyczaj oparty na brytyjskim *common law* oraz ustawy parlamentu). Dość szybko okazało się jednak, że wbrew marzeniu Jinnaha różnice pomiędzy poszczególnymi narodami zamieszkującymi Pakistan zamiast zanikać – pogłębiały się. Najbardziej spektakularnym tego dowodem było powstanie państwa Bangladesz w wyniku wojny 1971 roku z Indiami, rozpoczętej wcześniej działaniami partyzanckimi separatystów bengalskich. Pasztunowie stanowili w 1947 roku trzecią co do wielkości narodowość Pakistanu. Dziś zajmują drugie miejsce. Również i oni, podobnie jak Bengalczyki, mieli swoje aspiracje państwowe. Poniższy tekst jest próbą analizy pasztuńskiego ruchu narodowego, z odniesieniami do organizacji islamskich, jakie działają na północnym zachodzie Pakistanu.

Pasztuni są jednym z większych narodów świata, nieposiadających własnego państwa. Zamieszkują na terytorium współczesnego Afganistanu (11,92 miliona, co stanowi 42% ludności) i Pakistanu (26,92 miliona, co stanowi 15,42% ludności)¹. Zatem łączna liczba Pasztunów zamieszkujących Afganistan i Pakistan zbliżona jest do liczby ludności Polski. W większości (22 miliony) zamieszkują prowincję Khyber Pakhtunkhwa (do kwietnia 2009 roku funkcjonującą pod nazwą North West Frontier Province, a częściej pod akronimem NWFP). Prowincja ta składa się z trzech komponentów:

1. Tak zwane Tereny Zasiedlone (*Settled Areas*) – tworzone przez dystrykty, których nazwy pochodzą od stołecznych miejscowości: Abbottabad, Bannu, Battagram, Charsadda, Dera Ismail Khan, Hangu, Haripur, Kohistan, Kohat, Karak, Lakki Marwat, Mansehra, Mardan, Nowshera, Swabi, Peshawar i Tank.
2. Podległe władzom prowincji półautonomiczne Administrowane Prowincjonalnie Terytoria Plemienne (PATA – *Provincial Administrated Tribal Areas*): Górny

¹ Dane szacunkowe z sierpnia 2009 roku wg CIA World Factbook.

Dir, Dolny Dir, Chitral, Swat, Buner, Shangla, Kala Dhaka, Kohistan, Amb oraz Agencja Malakand.

3. Podległe bezpośrednio prezydentowi Gubernatorowi Prowincji, autonomiczne, zarządzane przez agentów federalnych Administrowane Federalnie Terytoria Plemiennych (FATA – *Federal Administrated Tribal Areas*). Składają się one z Agencji Plemiennych: Bajaur, Mohmand, Khyber, Orakzai, Kurram, Północny Waziristan i Południowy Waziristan, oraz Regionów Granicznych: Bannu, Środkowy Kurram, Dera Ismail Khan, Kohat, Lakki, Peshawar, Tank².

Pasztuni zamieszkują głównie doliny górskie Hindukuszu, pasma, którego szczyty osiągają wysokość ponad 7 tysięcy metrów nad poziomem morza.

Ludność prowincji trudni się głównie rolnictwem, pasterstwem oraz drobnym rzemiosłem i handlem. Głównym ośrodkiem społeczno-politycznym, a także militarnym i akademickim jest stolica prowincji – Peszawar. W sąsiednim Risalpur znajduje się także Akademia Pakistańskich Sił Powietrznych.

Swój obecny podział administracyjny, a więc w znacznym stopniu także strukturę polityczną odziedziczył Pakistan po okresie panowania brytyjskiego (określanego w literaturze anglojęzycznej jako *British Raj*). Tereny zamieszkiwane przez Pasztunów weszły w skład Imperium Brytyjskiego stosunkowo późno – po dwóch zakończonych militarną kompromitacją, ale politycznym sukcesem wojnach anglo-afgańskich. Porozumienie zawarte 12 listopada 1893 roku pomiędzy władcą Afganistanu Abdur Rahmanem Khanem a reprezentującym Wielką Brytanię Sir Mortimerem Durandem stanowiło, że zostanie wytyczona linia rozgraniczająca terytorium objęte suwerennością Emira od ziem podlegających władzy Korony. Z punktu widzenia Wielkiej Brytanii traktat ten, jako uzupełnienie zawartego w 1879 roku traktatu w Gandamaku, gwarantował utworzenie z Afganistanu strefy buforowej wobec potencjalnych agresywnych zamiarów Rosji wobec brytyjskich Indii. Linia Duranda miała tu strategiczno-militarne znaczenie, wytyczając miejsce, które wojska brytyjskie miały prawo bronić przed potencjalnym agresorem³. Szczególnie chodziło tu o dwie przełęcze: Khyber i Bolan. W sensie administracyjnym natomiast granica ta tak naprawdę nigdy nie zaistniała. Brytyjczycy mieli złe doświadczenia z walki z plemionami pusztańskimi, stosującymi taktykę wojny podjazdowej, unikającymi otwartej konfrontacji na polu bitwy (szczególnie chodzi tu o stratę blisko 15 tysięcy żołnierzy podczas pierwszej wojny afgańskiej). Dlatego dokonali technicznego i administracyjnego podziału pozyskanych terytoriów według kryterium możliwości skutecznego nim administrowania. Początkowo nowo pozyskane terytoria weszły w skład prowincji Pendżab (ze stolicą w Lahore).

26 kwietnia 1902 roku formalnie utworzono Północno-Zachodnią Prowincję Graniczną (NWFP – *North Western Frontier Province*) ze stolicą w Peszawarze, w którym już wcześniej stacjonował silny brytyjski garnizon. Warto przy tym zauważyć, że NWFP bywa też potocznie nazywana „Afganią” (stąd litera A w nazwie państwa pakistańskiego, będącej akronimem tworzących je prowincji). Nowa prowincja podlegała prawu

² Podział administracyjny wg oficjalnej strony prowincji Khyber Pakhtunkhwa; <http://nwfp.gov.pk/nwfpgov/aboutus/index.php> (odczyt 15.07.2010).

³ D.S. Richards, *The Savage Frontier. A History of Anglo-Afghan Wars*, London 2003 s. 4–10.

obowiązującym w Indiach Brytyjskich i jego ewolucja, zmierzająca do zwiększenia roli miejscowej ludności w jej zarządzaniu, również i jej dotyczyła. Zamieszkiwaną przez ludność osiadłą prowincję NWFP nazwano „terenami zasiedlonymi” (*settled area*). Terytoria na zachód od nich, pod nazwą Federalnie Administrowane Terytoria Plemienne (FATA – *Federal Administrated Tribal Areas*), pozostawały jedynie formalnie pod kontrolą brytyjską. Realną władzę sprawowały tam nadal historycznie utrwalone struktury plemienne, a prawem obowiązującym pozostawał tradycyjny kodeks honorowy Paszunwali. FATA stanowiły swego rodzaju „kordon sanitarny” oddzielający właściwe Indie Brytyjskie od Afganistanu i Imperium Carskiego.

Na podstawie umów pomiędzy Brytyjczykami a starszyznami plemiennymi, na terenach FATA nie stacjonowały wojska kolonialne, a za bezpieczeństwo odpowiadały wyłącznie lokalne milicje plemienne, opłacane sownie przez wicekróla Indii⁴. W wyjątkowych przypadkach regularny kontyngent wkraczał na terytoria plemienne, ale zazwyczaj z jak najgorszym skutkiem – w postaci poważnych strat w ludziach. Należy zauważyć, że wojska Indii Brytyjskich składały się w większości z ludności indyjskiej, dowodzonej przez brytyjskich oficerów, co przekształcało owe „karne ekspedycje” w wojny Paszunów z przedstawicielami sąsiednich narodów (głównie Pendżabczyków i Sikhów), czyniąc je po prostu kolejnym rozdziałem lokalnej, wielowiekowej tradycji. Również rządy w NWFP ze względu na ciągłe zagrożenie ze strony plemion pasztuńskich, dalekie były od demokratycznej praktyki, znanej choćby z Bengalów. Dlatego wzorce „westminsterskie” na tych terenach nie miały szans silnie się zakorzenić. Należy tu również wspomnieć o tradycyjnie paternalistycznym, „kiplingowskim” stosunku Brytyjczyków do rdzennej ludności Indii, który szczególnie raził dumnych, przekonanych o własnej wartości Paszunów i był źródłem częstych konfliktów.

Pomimo że znaczna część terytoriów pasztuńskich znajdowała się poza bezpośrednią kontrolą Brytyjczyków, stały się one przedmiotem walk o wpływy polityczne pomiędzy dążącym do powstania świeckiego państwa indyjskiego Indyjskim Kongresem Narodowym a stawiającą żądanie powstania odrębnego państwa dla muzułmanów Ligą Muzułmańską. Obydwie te partie stanowczo odrzucały możliwość powstania na Subkontynencie Indyjskim jakiegokolwiek państwa narodowego. Według Kongresu zagrażałoby to koncepcji „Jednych Indii”. Dla Ligi zaś jedynym kryterium różnicującym mieszkańców Subkontynentu była przynależność do muzułmańskiej ummy. Nie oznacza to jednak, że poczucie odrębności etnicznej nie miało w takich warunkach szans istnienia.

W marcu 1929 roku w miejscowości Utmanzai (dystrykt Charsadda) odbył się pierwszy kongres Pan-Pasztuński. Pretekstem do jego zwołania były wydarzenia w Afganistanie, związane z obaleniem pasztuńskiego króla Amanullaha Khana przez tadżyckiego przywódcę Habibullaha Ghaziego (właściwie Bacha-i-Saqao)⁵. Był to pierwszy przypadek w dziejach Afganistanu, kiedy przedstawiciel mniejszości etnicznej

⁴ *The Durand Line: History, Consequences and Future. Conference Report. Organized by the American Institute of Afghanistan Studies and the Hollings Center for International Dialogue*, Stambul 2007.

⁵ M.S. Korejo, *The Frontier Gandhi – His Place in History*, New York 1994, s. 16.

stanął na krótko na czele państwa. Opozycja pasztuńska wspierała Nadira Khana, któremu udało się w końcu odzyskać tron Afganistanu⁶. Ten krótki okres chaosu odegrał jednak kluczową rolę w rozwoju świadomości odrębności narodowej afgańskich elit, także po wschodniej stronie Linii Duranda. Istniejące od 1 kwietnia 1921 roku stowarzyszenie *Anjuman-i-Islah-ul-Afghana* (Stowarzyszenie Odnowy Afganów) zajmowało się jedynie działalnością edukacyjną, promocją języka paszto oraz nauczaniem islamu opartym na sieci prowadzonych szkół koranicznych, nie podejmowało jednak problematyki politycznej. Jego założyciel i przewodniczący Khan Abdul Ghaffar Khan, pod wpływem doświadczeń modernizacyjnych w Afganistanie oraz solidarnego wystąpienia z poparciem dla Nadira Khana, powołał do życia kolejną organizację *Khudai Khidmatgar* (KK, Słudzy Boży). Tym razem miała ona zdecydowanie bardziej polityczny charakter. Obok haseł społecznych pojawił się postulat jedności wszystkich Pasztunów, wyzwolenia spod panowania brytyjskiego oraz reform społecznych mających na celu zwalczenie ubóstwa⁷. Organizacja posiadała również własne skrzydło młodzieżowe *Zalmo Jirga* (Liga Młodych). Istotnym novum, jakie wprowadził Abdul Ghaffar Khan, było przeniesienie na grunt pasztuński zasady *ahinsy* – biernego oporu. Organizacja *Khudai Khidmatgar* miała charakter paramilitarny: jej członkowie ubierali się w jednolite stroje organizacyjne (od czego przyjęła się potoczna nazwa ugrupowania: Czerwone Koszule) oraz ściśle zhierarchizowaną strukturę, wzorowaną na wojskowej. Stanowczo wyrzekano się jednak stosowania przemocy oraz użycia broni nawet w samoobronie. Taka postawa stała w sprzeczności z fundamentalną zasadą kodeksu honorowego Pasztunów *Pasztunwali*, według której zemsta rodowa – *badal* – była obowiązkiem⁸. Abdul Ghaffar Khan odwoływał się tutaj do wczesnej tradycji muzułmańskiej. Przypominał, że Muhammad i jego uczniowie nie zemścili się na mieszkańcach Mekki za cierpienia i upokorzenia, jakich wcześniej od nich zaznali. Skoro zatem wzorem postępowania dla muzułmanina jest postępowanie Proroka, to dotyczy to również konieczności zaniechania zemsty oraz niestosowania przemocy⁹. Miało to również jak najbardziej pragmatyczne uzasadnienie: zwyczajowa zemsta była przyczyną licznych konfliktów pomiędzy poszczególnymi rodami pasztuńskimi, a kolejne pokolenia nie pamiętały już co było jej przyczyną. Wywoływało to głębokie podziały, sprzyjające wrogom, którzy umieli je skrzętnie wykorzystywać. Niektórzy autorzy wskazują także na wpływ koncepcji *ahinsy* oraz ogólnie – myśli społecznej i politycznej M.K. Gandhiego – na ideologię *Khudai Khidmatgar*¹⁰. Podobne metody działania były jednym z powodów zbliżenia między Czerwonymi Koszulami a Kongresem. Kolejnym była polityka brytyjska. Władze Imperium obawiały się nacjonalizmu pasztuńskiego, widząc w jego lewicowym programie politycznym pewne związki z sowieckim komunizmem (co wpisywałyby się w obawę przed rozprzestrzenianiem się wpływów Moskwy nie

⁶ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2010, s. 109–117.

⁷ S.W.A. Shah, *Abdul Ghaffar Khan, the Khudai Khidmatgars, Congress and Partition of India*, „Pakistan Vision” 8(2)/2008.

⁸ Sierakowska-Dyndo J., *Granice wyobraźni politycznej Afgańczyków*, Warszawa 2007, s. 35.

⁹ S.W.A. Shah, *op. cit.*

¹⁰ M.S. Korejo, *op. cit.*, s. 52–53.

tylko na Azję Centralną, ale i do Indii). Kolejnym powodem tego rodzaju podejrzeń była wizyta sekretarza KK, Mian Akbara Shaha w Moskwie¹¹. Włączenie się do prac Kongresu było więc dla KK swego rodzaju parasolem ochronnym przed gwałtownymi reakcjami Brytyjczyków. Współpraca Abdul Ghaffara Khana z Ligą Muzułmańską była niemożliwa z kilku powodów. Przede wszystkim Jinnah w tamtym okresie prowadził umiarkowaną, ugodową politykę wobec rządu kolonialnego, co bardzo krytycznie oceniał Abdul Ghaffar Khan, nazywając Jinnaha „brytyjskim lokajem”¹². Poza tym osoby kojarzone w NWFP z Ligą należały do klasy średniej i posiadaczy ziemskich, przeciwko interesom których wymierzone były socjalistyczne postulaty KK. Przede wszystkim zaś silne związki Czerwonych Koszul z Kabulem kolidowały z koncepcją autonomii, a później odrębnego państwa dla indyjskich muzułmanów, którą wcielała w życie Liga. Z punktu widzenia Kongresu KK byli idealnym partnerem. Struktury partii Nehru były w NWFP bardzo słabe ze względu na niewielką liczbę zamieszkujących tam Hindusów. Pozyskanie zorganizowanej i zdyscyplinowanej grupy pozwalało wypełnić tę lukę. Poza tym włączenie odwołujących się do islamu KK do struktur Kongresu wytrącało z rąk Ligi argument o hinduistycznym charakterze ruchu Gandhiego. Formalnie podpisane porozumienie stanowiło, że *Khudai Khidmatgar* stają się częścią Indyjskiego Kongresu Narodowego, z zachowaniem organizacyjnej autonomii. Abdul Ghaffar Khan wszedł w skład Komitetu Roboczego Kongresu. Uległa również zmiana symboliki KK: dotychczasowe czerwone flagi zastąpione zostały trójkolorowymi barwami INC. Było to korzystne, gdyż usuwało skojarzenia z bolszewikami¹³. W praktyce porozumienie to było dużo bardziej korzystne dla strony kongresowej. Dla nacjonalistów pasztuńskich członkostwo w szerszym ruchu politycznym dawało pewną ochronę przed aresztowaniami ze strony władz kolonialnych.

Stosunki *Khudai Khidmatgar* i Kongresu uległy drastycznemu pogorszeniu wraz ze zbliżającym się podziałem Indii. Ku zaskoczeniu władz KK, Nehru zgodził się na popieraną przez Ligę Muzułmańską koncepcję utworzenia Pakistanu. Odrzucił natomiast możliwość powstania na Subkontynencie jakiegokolwiek „trzeciego państwa”, zwłaszcza opartego na kryterium narodowym. Działacze Kongresu starali się bezskutecznie przekonać KK do poparcia koncepcji plebiscytu i wzywania do głosowania za przyłączeniem NWFP do Indii. Argumentowano, że prowincja ta, jako autonomiczny Pasztunistan, może uzyskać bezpośrednią styczność z terytorium Indii w wypadku akcesji Kaszmiru. Powoływano się też na kasus Pakistanu Wschodniego (dziś Bangladesz) jako dowód, że może istnieć część państwa oddzielona od pozostałej terytorium państwa drugiego (odległość z Peszawaru do Delhi była mniejsza niż z Dakki do Karaczi)¹⁴. Swoje poparcie dla powstania Pasztunistanu wyraził w tym czasie król Afganistanu, apelując do władz brytyjskich o danie Pasztunom możliwości wyboru, czy poza opcją „pakistańską” i „indyjską” chcą wejść w skład Afganistanu,

¹¹ S.W.A. Shah, *op. cit.*

¹² L. Ziring, *Pakistan in the Twentieth Century. A Political History*, Karaczi 1999, s. 84.

¹³ M.S. Korejo, *op. cit.*, s. 24–25.

¹⁴ *Ibidem*, s. 182.

czy też chcą zachować niepodległość¹⁵. Rewizja granicy w maksymalistycznej wersji oznaczała dla Afganistanu uzyskanie dostępu do morza poprzez port w Karaczi albo w Gwader. W wersji minimalistycznej ściśle współpracujący z Afganistanem Pasztunistan mógł zagwarantować sąsiadowi lepsze warunki tranzytu towarów niż te, jakie proponowali Pakistańczycy. Istniał także osobisty powód zainteresowania afgańskiej rodziny panującej Peszawarem: jej przodkowie pochodzili z tego miasta¹⁶. Niespodziewanym zwolennikiem powstania Pasztunistanu stał się także Gandhi, popierający postulaty swego przyjaciela Abdul Ghaffara Khana¹⁷. Wszystkie te starania okazały się bezskuteczne. W tych warunkach KK wezwali w imieniu Kongresu do bojkotu plebiscytu i dalszych działań na rzecz utworzenia Pasztunistanu. Mimo to plebiscyt odbył się przy 51% frekwencji. 90% głosujących opowiedziało się za akcesem do Pakistanu¹⁸. W sąsiedniej prowincji Beludżystan, w której również zamieszkuje spora liczba Pasztunów, o przynależności do Pakistanu zdecydowały lokalne rady plemienne (*jirga*) oraz władze miasta Kweta¹⁹. W ten sposób szansa na utworzenie niepodległego państwa Pasztunów w procesie dekolonizacji Indii pozostała niezrealizowana. Abdul Ghaffar Khan formalnie zaakceptował zaistniałą rzeczywistość polityczną, składając przysięgę poselską jako członek pakistańskiego Zgromadzenia Konstytucyjnego. Również *Khudai Khidmatgar* wprowadzili stosowne zmiany w swoim statucie, akceptujące istnienie nowego państwa. Celem działania organizacji był teraz samorząd pasztuński w ramach prowincji NWFP. Widocznym symbolem tego faktu była rezygnacja z symboliki Kongresu (którego barwy stały się obecnie flagą Indii) i powrót do tradycyjnej, czerwonej flagi ugrupowania²⁰. Istnieją sprzeczne opinie co do szczerości tych działań: na ile Ghaffar Khan rzeczywiście podjął pragmatyczną decyzję, a na ile zdecydował się jedynie na „przeczekanie” podziału z wiarą, że państwo pakistańskie nie przetrwa i prędzej czy później wróci do Unii Indyjskiej, co pozwalałoby na nowo poruszyć kwestię Pasztunistanu.

Warto przy tej okazji wspomnieć o drugim, zbrojnym, islamskim nurcie pasztuńskiego nacjonalizmu. Zbrojny opór Pasztunów przeciwko panowaniu brytyjskiemu ma bardzo długą tradycję, której opis wykracza poza formułę tej publikacji. Przedstawiona zostanie zatem tylko działalność jednej postaci, która przez wielu badaczy porównywana jest do przywódcy talibów afgańskich, mułły Muhammada Omara. Mirza Ali Khan, mułła z meczetu w Ipi, popierał niektóre postulaty Kongresu, ale jednocześnie sprzeciwiał się współpracy z wyznawcami hinduizmu. Nie angażował się czynnie w działalność polityczną aż do marca 1936 roku, kiedy to w jego rodzinnym Waziristanie doszło do pewnego incydentu. Pochodzący z miejscowego plemienia student uniwersytetu peszawarskiego porwał, nawrócił i poślubił piętnastoletnią hinduskę Ram Kori. Rodzina zwróciła się o pomoc do władz brytyjskich, które wysłały

¹⁵ C. Jaffrelot, *A History of Pakistan and Its Origins*, London 2002, s. 31.

¹⁶ O. Caroe, *The Pathans*, Karaczi 1999, s. 435–436.

¹⁷ M.S. Korejo, *op. cit.*, s. 183.

¹⁸ *Ibidem*, s. 185.

¹⁹ В. Белокреницкий, В. Москаленко, *История Пакистана. XX век*, Moskwa 2008, s. 76.

²⁰ S.W.A. Shah, *op. cit.*

miejscową milicję plemienną, wspieraną z powietrza przez RAF celem wymuszenia na Pasztunach wydanie dziewczynki rodzinie. Gdy negocjacje nie przyniosły skutku, wojsko uwolniło dziewczynkę siłą, a jej męża aresztowało. Wydarzenie to, znane jako „incydent Islam Bibi” (od muzułmańskiego imienia dziewczynki) było wielkim upokorzeniem dla lokalnych plemion, w których tradycji był głęboko zakorzeniony taki właśnie sposób „zdobywania” żon²¹. Mułła Ali Khan, który przybrał pseudonim Faqir z Ipi, zorganizował grupę bojowników, która podjęła walkę z Brytyjczykami, angażującą ich znaczące siły w nieogóscinnym terenie Waziristanu.

Walki trwały także w okresie II wojny światowej. Bojownicy byli wspierani finansowo i sprzętowo przez państwa Osi, za pośrednictwem ambasad i placówek handlowych Niemiec i Włoch w Kabulu²². Faqir kontestował decyzję o powołaniu Pakistanu, twierdząc, że jest on sztucznym tworem Brytyjczyków. Popierał stanowisko Kabulu uznające, że Linia Duranda przestała być obowiązującą granicą Afganistanu z dniem opuszczenia Indii przez Brytyjczyków, a tym samym opowiedział się za prawem Pasztunów do samostanowienia²³. Faqir kontynuował walkę o niepodległość, tym razem przeciwko siłom zbrojnym Pakistanu. 11 stycznia 1950 roku zgromadzenia plemienne Waziristanu wybrały Faqira z Ipi na stanowisko prezydenta Pasztunistanu. Żadne państwo nie uznawało formalnie jego rządu, jednakże król Afganistanu Zahir Shah przyjął jego wysłannika na audiencji.

Pakistan podejmował liczne karne ekspedycje przeciwko separatystom. W części z nich brali udział polscy piloci służący w 9 Dywizjonie Myśliwsko-Bombowym Królewskich Pakistańskich Sił Powietrznych²⁴. Poprawa stosunków afgańsko-pakistańskich spowodowała, że Faqir przestawał otrzymywać pomoc wojskową z Kabulu. Próby nawiązania kontaktów z ZSRR również zakończyły się fiaskiem. Pozbawiony środków finansowych Faqir zaczął tracić zwolenników, aż w końcu jego suwerenność ograniczała się jedynie do okolic grotu w Gurwek w Waziristanie. Rozczarowany i opuszczony Faqir zmarł 16 kwietnia 1960 roku na astmę. Jego śmierć zakończyła zbrojne powstanie Pasztunów trwające z przerwami blisko 24 lata. Skutkiem działalności Faqira jest duża podejrzliwość władz Pakistanu wobec wszelkich autonomicznych dążeń Pasztunów.

Tradycja walki o utworzenie Islamskiego Pasztunistanu odżyła na nowo w XXI wieku w związku z udziałem Pakistanu w proamerykańskiej „koalicji antyterrorystycznej” i walkami pomiędzy armią pakistańską a bojownikami pasztuńskimi w Waziristanie.

Klęska opcji zbrojnej wskazywała na to, że Pakistan jest zdolny do obrony własnej suwerenności nad terenami pasztuńskimi. Udowodniła również, że miejscowa ludność jest gotowa do zaakceptowania nowego państwa, jeśli ono zagwarantuje jej dotychczasowe prawa do autonomii kulturowej i politycznej, jakie miała za rządów brytyjskich. To natomiast implikowało zmianę polityki przez umiarkowanych działaczy partyjnych.

²¹ J. Stewart, *The Savage Border. The Story of the North-West Frontier*, Phoenix Mill 2007, s. 188–190.

²² *Ibidem*; por. Ю. Тихонов, *Афганская война Третьего Рейха. НКВД против Абвера*, Moskwa 2003, s. 107.

²³ www.waziristanhills.com/NorthWaziristanAgency/Celebrities/FaqirofIpi/tabid/113 (odczyt 15.01.2010).

²⁴ M. Shah, *The Gold Bird. Pakistan and Its Air Force. Observation of a Pilot*, Karaczi 2002, s. 65; por. Wspomnienia mjra Kazimierza Kozaka oraz kopia jego *Flight Book* w zbiorach autora.

Z drugiej zaś strony obawa przed separatyzmem skłoniła władze centralne do podjęcia eksperymentalnej decyzji o połączeniu wszystkich prowincji Pakistanu Zachodniego w jedną jednostkę administracyjną. Formalnie celem tych działań było stworzenie politycznej przeciwwagi dla tendencji odśrodkowych, jakie od samego początku istnienia państwa pojawiły się w Pakistanie Wschodnim (Bengalu). Faktycznie zaś stworzono system preferujący mieszkańców Pendżabu – najbogatszej i najludniejszej prowincji Pakistanu²⁵. Reformę administracyjną wykorzystano do rozbicia jedności ruchu pasztuńskiego. Szefem rządu prowincjonalnego mianowano dr. Khana Abdul Jabbar Khana (znanego jako dr Khan Sahib), starszego brata Abdul Ghaffar Khana. Stał on na czele nowo utworzonej Partii Republikańskiej, popierającej ówczesny rząd. Ghaffar Khan pozostał w opozycji, sprzeciwiając się koncepcji zjednoczenia wszystkich prowincji Zachodniego Pakistanu, jako grożącej „pendżabizacją”. Po wyjściu z więzienia, po kolejnym aresztowaniu, Ghaffar Khan nawiązał współpracę z partiami narodowymi z Beludżystanu oraz lewicową grupą Abdul Hamida Khana Bhasani, a także z mniejszymi ugrupowaniami socjalistycznymi, tworząc w lipcu 1957 roku jedną partię pod nazwą *National Awami Party* (Narodowa Partia Ludowa – NAP)²⁶. W ramach NAP funkcjonowała także beludżystańska organizacja nacjonalistyczno-lewicowa *Pashtoonkhwa* (Bractwo Pasztuńskie) Mahmooda Khana Achakzaia²⁷.

Przyjęcie lewicowego paradygmatu nie oznaczało rezygnacji z postulatów narodowo-wyzwoleńczych. Przeciwnie, ideolog ruchu Feroz Ahmed wskazuje na dwa istotne elementy „nakazujące” łączenie socjalizmu z nacjonalizmem: leninowską zasadę samostanowienia narodów oraz ludowy charakter ruchów separatystycznych w opozycji do „burżuazyjnego” profilu organizacji opowiadających się za zachowaniem jedności Pakistanu (w odróżnieniu od niepodległościowych organizacji chłopskich i „proletariackich”). Feroz Ahmed wskazał również na błąd, jaki *Khudai Khidmatgar* popełnili, wiążąc się z Kongresem: Partia Nehru miała traktować pasztuński nacjonalizm instrumentalnie, wspierając go, by zaszkodzić idei Pakistanu. Prawdziwe oblicze Kongresu w kwestii prawa narodów do samostanowienia miało się natomiast pokazać w samych Indiach, gdzie zwalczano wszelkie przejawy separatyzmu czy autonomizmu²⁸.

W latach wojskowych dyktatur Ayuba Khana i Yahii Khana działalność partii politycznych bywała zakazywana lub mocno ograniczana, a głównym ich celem była restytucja demokracji. Z kolei rządy cywilne Zulfikara Alego Bhutto i jego Pakistańskiej Partii Ludowej zmonopolizowały lewą stronę sceny politycznej. Problem nacjonalizmu pasztuńskiego pojawił się na krótko w 1973 roku, kiedy do władzy w Afganistanie doszedł Mohamed Daoud. Propaganda rządu w Kabulu tym razem zyskała jednak większe zainteresowanie w Beludżystanie niż w NWFP. Jednakże, wraz z ociepleniem stosunków bilateralnych, kwestia afgańskich pretensji terytorialnych wobec Pakistanu

²⁵ I. Talbot, *Pakistan. A Modern History*, Basingstoke 2005, s. 126.

²⁶ B. Rashiduzzaman, *The National Awami Party of Pakistan: Leftist Politics in Crisis*, „Pacific Affairs” 43(3)/1970.

²⁷ M. Usman Khan, *Tribal Politics in Balochistan 1947–1990*, s. 260; <http://eprints.hec.gov.pk/936/1/670.html.htm> (odczyt 15.07.2010).

²⁸ F. Ahmed, *Pushtoonistan and the Pushtoon National Question*, „The Pakistan Forum” September 1973.

została usunięta z agendy²⁹. Wróciła na nią w związku z zaangażowaniem się Pakistanu we wspieranie afgańskich mudżahedinów, walczących z sowiecką interwencją w latach 80. Wywiad ISI czynnie wspierał bojowników, pośrednicząc w zakupie sprzętu wojskowego oraz szkoląc ich w jego obsłudze. Prowadził także składy broni i amunicji oraz obozy treningowe. W odpowiedzi komunistyczny rząd w Kabulu i jego służba bezpieczeństwa KHAD zaangażowała się we wspieranie separatystów beludżystańskich i pasztuńskich. W tym wypadku wykorzystywano prokomunistyczne sympatie niektórych działaczy NAP³⁰. Po zakończeniu sowieckiej okupacji rządu Talibów nie prowadziły wrogiej agitacji przeciwko sympatyzującemu z nimi rządowi w Islamabadzie, ale też nie spełnili pokładanych nadziei i nie uznali Linii Duranda jako ostatecznej granicy państwowej³¹.

Współcześnie wyrazicielem dążeń narodowych Pasztunów jest Awami National Party, na której czele stoi syn Abdul Ghaffara Khana, Wali Khan. ANP wchodzi obecnie w skład rządzącej Pakistanem koalicji. W aktualnym manifestie ideowym partii nie ma wzmianki o niepodległości Pasztunistanu, a jedynie o zachowaniu federacyjnego charakteru państwa. Podkreśla się potrzebę edukacji i rozwoju Pasztunów oraz poszanowania ich tradycji i kultury³². W tym duchu został zrealizowany jeden z postulatów, jakim była przeprowadzona na początku kwietnia 2010 roku zmiana angielskiej nazwy prowincji NWFP na pasztuńską Khyber – Pakhtunkhwa (Khyber – Kraj Pasztunów)³³. Ten symboliczny akt ma symbolizować równouprawnienie Pasztunów. Do tej pory jako jedyni nie mieli prowincji, w której nazwie byłaby zawarta nazwa ich narodu. Był Pendżab – ziemia Pendżabczyków, Sindh – Sindhów, Beludżystan – Beludżów, ale Pasztuni zamieszkiwali w NWFP. Teraz naprawiono ten „błąd”³⁴.

Kolejnym bardzo ważnym postulatem, jaki zgłasza ANP jest scalenie FATA i Khyber – Pakhtunkhwa w jedną prowincję oraz zniesienie specjalnego sądownictwa karnego w ramach FCR przez objęcie FATA powszechnym prawem pakistańskim. Dopuszcza się przejściowe stosowanie FCR, ale z poprawkami uwzględniającymi poszanowanie praw człowieka³⁵. Postulat ten jest zgodny z programem wyborczym aktualnego prezydenta Pakistanu Asifa Alego Zardari, który w kwietniu 2010 roku zapowiedział, że prace nad zmianą statusu FATA oraz panującego tam systemu prawnego są bardzo zaawansowane³⁶.

Rezygnacja z haseł niepodległościowych jest wyborem pragmatycznym. Znaczna część Pasztunów doskonale odnalazła się w nowym państwie. Pełnią odpowiedzialne

²⁹ F. Grare, *Pakistan and the Afghan Conflict 1979–1985*, Karaczi 2003, s. 6.

³⁰ *Ibidem*, s.7.

³¹ N. Nojumi, *The Rise of the Taliban in Afghanistan*, Basingstoke 2002, s. 183.

³² Manifest programowy ANP z 2004 r.; http://awaminationalparty.org/news/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=5&Itemid=27 (odczyt 15.07.2010).

³³ <http://www.dawn.com/wps/wcm/connect/dawn-content-library/dawn/the-newspaper/front-page/from-nwfp-to-khyber-pakhtunkhwa-140> (odczyt 15.07.2010).

³⁴ <http://www.chowk.com/articles/17168> (odczyt 15.07.2010).

³⁵ Manifest programowy ANP z 2004 r.; http://awaminationalparty.org/news/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=5&Itemid=27 (odczyt 15.07.2010).

³⁶ http://www.thenews.com.pk/top_story_detail.asp?Id=28188 (odczyt 15.07.2010).

funkcje w siłach zbrojnych (Pasztunem był pierwszy pakistański dowódca lotnictwa marszałek Asghar Khan oraz prezydent Ayub Khan) oraz w biznesie. Na skutek wewnętrznej migracji zamieszkują już nie tylko tradycyjnie Khyber – Pakhtunkhwa i Beludżystan, ale także miasto Karaczi oraz stolicę – Islamabad. Dążenia separatystyczne mogłyby zatem zaszkodzić elicie pusztuńskiej. Dlatego ANP skupia się w swym programie na kwestii poszanowania kultury i tradycji pusztuńskiej oraz islamu, a także na pomocy najuboższym³⁷.

Znacznie bardziej złożona sytuacja panuje w FATA, a w szczególności w Północnym i Południowym Waziristanie. Trwa tam wojna domowa pomiędzy armią rządową a partyzantami określającymi się jako „pakistańscy talibowie” (*Tehrik-e-Taliban Pakistan*). Jest to organizacja kontestująca tradycyjną strukturę plemienną Pasztunów, a kodeks *Pashtunwali* uznająca za nieislamski. Pakistańscy talibowie wymordowali znaczną liczbę członków starszyny plemiennej Południowego Waziristanu, by samym stać się jedynymi reprezentantami miejscowej ludności³⁸. Utworzony na podstawie jednostronnej deklaracji Islamski Emirat Waziristanu nie miał być jednak w zamiarze jego twórców załącznikiem Pasztunistanu, ale raczej Emiratu Pakistanu³⁹. Relacje pomiędzy *Tehrik-e-Taliban* a afgańskimi talibami są bardzo skomplikowane. Z jednej strony były przywódca organizacji Baitullah Mehsud zadeklarował, że uznaje zwierzchność afgańskiego przywódcy mułły Omara. Z drugiej zaś strony Omar miał skrytykować Mehsuda za to, że skupia się on na walce z armią pakistańską, a nie na uczestnictwie w *jihadzie* przeciw wojskom NATO w Afganistanie⁴⁰. Można zauważyć, że Pakistańscy talibowie adoptują wszelkie metody walki, znane z Iraku i Afganistanu, takie jak zamachy samobójcze. Jedną z ofiar ich działalności stała się była premier Benazir Bhutto (zamachowiec-samobójca najpierw ją ostrzelał, a później zdetonował ładunek wybuchowy). Stosują także bardziej tradycyjne dla Pasztunów „formy aktywności”, jak porwania (tu jedną z ofiar stał się polski geolog).

Świecki nacjonalizm pasztuński po początkowym okresie kontestacji państwowości pakistańskiej zaakceptował nowy polityczny porządek. Walka o niepodległość została zastąpiona zmaganiem o autonomię. Konflikt z typowo etnicznego przekształcił się dość szybko w społeczny. W Pakistanie powszechne jest przeświadczenie o zdominowaniu państwa przez elitę pasztuńską, wspieraną przez tzw. *Mohajirów* (dziś już kolejnego pokolenia potomków rodzin indyjskich muzułmanów, którzy podczas podziału Subkontynentu opuścili swe strony rodzinne, głównie w Zachodnim Pendżabie i dzisiejszym stanie Uttar Pradesh). To z kolei implikuje dążenie pozostałych narodów, w tym Pasztunów, do uzyskania konstytucyjnych gwarancji swojej odrębności, między innymi zachowania własnego języka jako urzędowego.

Sytuacja stała się bardzo delikatna po secesji Bangladeszu w 1971 roku. Wówczas rząd w Islamabadzie każdą formę dążeń autonomicznych traktował jak potencjalne

³⁷ T. Mahmood, *The Durand Line: South Asia's Next Troubled Spot*, Monterrey CA 2005, s. 43–45.

³⁸ H. Abbas, *A Profile of Tehrik-i-Taliban Pakistan*, „CTC Sentinel” 1, 2/2008, s. 1–4.

³⁹ http://www.longwarjournal.org/archives/2006/09/the_islamic_emirate.php (odczyt 15.07.2010).

⁴⁰ <http://pakistanikhudahafiz.wordpress.com/2009/02/11/tehrik-taliban-pakistan-showing-its-true-colours/> (odczyt 15.07.2010).

zagrożenie inspirowane przez Indie. Dołączyła się do tego obawa przed dezintegrującym wpływem na sytuację na pograniczu ze strony afgańskich służb specjalnych KHAD.

W latach 80. tereny afgańsko-pakistańskiego pogranicza stały się obszarem działania różnych grup fundamentalistycznych, które głosiły radykalną *wahhabicką* wersję islamu. Wzrost ich znaczenia jednocześnie osłabił wpływy polityczne nacjonalistów wśród Pasztunów. Dopiero na fali demokratyzacyjnego entuzjazmu z przełomu lat 2007/2008 udało się nacjonalistom odbudować częściowo swoją pozycję i wejść w skład rządzącej koalicji oraz przejąć kontrolę nad NWFP/Khyber Pakhtunkwa. W ten sposób z czynnika wpływającego dysfunkcjonalnie na scenę polityczną Pakistanu nacjonałiści pusztuńscy stali się jednym z filarów kruchej pakistańskiej demokracji. Ideę separatyizmu przynajmniej z pozoru przejęli natomiast islamscy fundamentaliści podzielający poglądy Osamy bin Ladena. Dla tych środowisk Emirat Waziristanu czy nawet Emirat Pasztunistanu są tylko środkami na drodze do zaprowadzenia w regionie powszechnej rewolucji islamskiej.

Doświadczenia minionych sześćdziesięciu lat historii Pakistanu wskazują na to, że jedyną drogą dla tego państwa jest przekształcenie go w rzeczywistość, a nie jedynie pozorną federację, w której władze lokalne będą miały znacznie większy niż obecnie wpływ na decyzje. W walce o rząd dusz nad miejscową ludnością to one powinny mieć stosowne siły i środki, by podejmować ważne decyzje infrastrukturalne (budowa dróg, mostów, szkół, szpitali, studni, elektrowni), bo jedynie postęp cywilizacyjny może powstrzymać populizm islamskich fundamentalistów. W walce z nim modernistyczni nacjonałiści są naturalnym partnerem dla innych umiarkowanych sił politycznych. Alternatywą dla tego rodzaju współpracy może być albo „talibanizacja”, albo bałkanizacja (przed tą drugą opcją ostrzega Zbigniew Brzeziński w pracy *Wielka szachownica*).

Literatura

- Ahmed F., *Pushtoonistan and the Pushtoon National Question*, „The Pakistan Forum” September 1973.
- Белокреницкий В., Москаленко В., *История Пакистана. XX век*, Институт Востоковедения РАН, Москва 2008.
- Caroe O., *The Pathans*, Oxford University Press, Karaczi 1999.
- Głogowski A., *Pakistan-Afganistan. Trudne sąsiedztwo*, Małopolska Oficyna Wydawnicza Korona, Kraków 2006.
- Grare F., *Pakistan and the Afghan Conflict, 1979–1985*, Oxford University Press, Karaczi 2003.
- Haqqani H., *Pakistan. Between Mosque and Military*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2005.
- Jaffrelot C., *A History of Pakistan and Its Origins*, Anthem, London 2002.
- Jones O.B., *Pakistan. Eye of the Storm*, Yale University Press, London 2002.
- Korejo M.S., *The Frontier Gandhi – His Place in History*, Oxford University Press, New York 1994.
- Mahmood T., *The Durand Line: South Asia's Next Troubled Spot*, Naval Postgraduate School, Monterey CA 2005.
- Modrzejewska-Leśniewska J., *Afganistan*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2010.
- Musharraf P., *Na linii ognia. Wspomnienia*, Scholar, Warszawa 2007.

- Nawaz S., *Crossed Swords. Pakistan. Its Army and the Wars Within*, Oxford University Press, Karachi 2008.
- Nojumi N., *The Rise of the Taliban in Afghanistan*, Palgrave, Basingstoke 2002.
- Richards D.S., *The Savage Frontier. A History of Anglo-Afghan Wars*, Pan Books, London 2003.
- Shah M., *The Gold Bird. Pakistan and Its Air Force. Observation of a Pilot*, Oxford University Press, Karachi 2002.
- Sierakowska-Dyndo J., *Granice wyobraźni politycznej Afgańczyków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Stewart J., *The Savage Border. The Story of the North-West Frontier* Sutton, Phoenix Mill 2007.
- Talbot I., *Pakistan. A Modern History*, C. Hurst, Basingstoke 2005.
- Тихонов Ю., *Афганская война Третьего Рейха. НКВД против Абвера*, Moskwa 2003.
- Ziring L., *Pakistan in the Twentieth Century. A Political History*, Oxford University Press, Karachi 1997.

Artykuły

- The Durand Line: History, Consequences and Future. Conference Report. Organized by the American Institute of Afghanistan Studies and the Hollings Center for International Dialogue*, Stambul 2007.
- Rashiduzzaman B., *The National Awami Party of Pakistan: Leftist Politics in Crisis*, „Pacific Affairs” 43(3)/1970.
- Shah S.W.A., *Abdul Ghaffar Khan, the Khudai Khidmatgars, Congress and Partition of India*, „Pakistan Vision” 8(2)/I–VI 2008.

Strony internetowe

- www.waziristanhills.com/NorthWaziristanAgency/Celebrities/FaqirofIpi/tabid/113 (odczyt 15.01.2010).
- Manifest programowy ANP z 2004 r.: http://awaminationalparty.org/news/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=5&Itemid=27 (odczyt 15.07.2010).
- <http://www.dawn.com/wps/wcm/connect/dawn-content-library/dawn/the-newspaper/front-page/from-nwfp-to-khyber-pakhtunkhwa-140> (odczyt 15.07.2010).
- <http://www.chowk.com/articles/17168> (odczyt 15.07.2010).
- http://www.thenews.com.pk/top_story_detail.asp?Id=, (odczyt 15.07.2010).
- http://www.longwarjournal.org/archives/2006/09/the_islamic_emirate.php (odczyt 15.07.2010).
- <http://pakistankakhudahafiz.wordpress.com/2009/02/11/tehrlik-taleban-pakistan-showing-its-true-colours/> (odczyt 15.07.2010).